

Линд Тубернелю Герогу
Харитову із пригородними сіл
Богдані сочинень 1787 року Мав дн.

Вісник

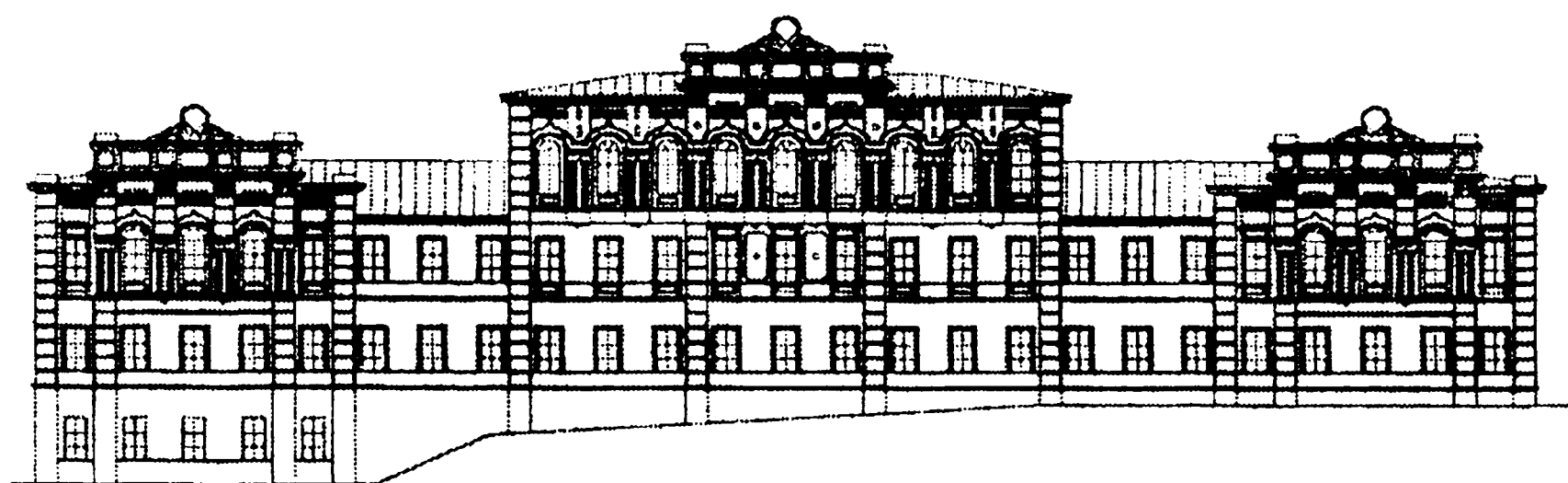
Харківської державної
академії культури

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Вісник

Харківської державної
академії культури

Збірник наукових праць

Випуск 10

Харків – ХДАК
2002

ББК 71.я54+63.3(4УКР)я54+73.я54+78.я54+74.0я54
УДК [002+008+01+02+037+93/94](06)
В36

*Рекомендовано до друку вченою радою
Харківської державної академії культури
(протокол № 12 від 27.06.2002 р.)*

Затверджено Постановою ВАК України:
08.09.1999 р. як фахове видання з історичних наук (Перелік № 2);
09.02.2000 р. як фахове видання з педагогічних наук (Перелік № 4)

Редакційна колегія:

Н. М. Кушнарєнко, доктор педагогічних наук
(відповідальний редактор);

В. О. Льганаєва, доктор історичних наук
(заступник відповідального редактора);

Т. О. Дмитренко, доктор педагогічних наук;

Л. А. Дубровіна, доктор історичних наук;

В. В. Кравченко, доктор історичних наук;

С. Г. Кулєшов, доктор історичних наук;

Л. С. Нечепорєнко, доктор педагогічних наук;

М. С. Слободяник, доктор історичних наук;

Л. Я. Філіпова, доктор педагогічних наук;

А. С. Чачко, доктор педагогічних наук;

А. А. Соляник, кандидат педагогічних наук
(відповідальний секретар)

Вісник Харківської державної академії культури: Зб. наук.
В36 пр. Вип. 10 / Харк. держ. акад. культури; Відп. ред. Н. М. Куш-
нарєнко, проф., д-р пед. наук. – Х.: ХДАК, 2002. – 205 с.

ISBN 966-7352-64-1

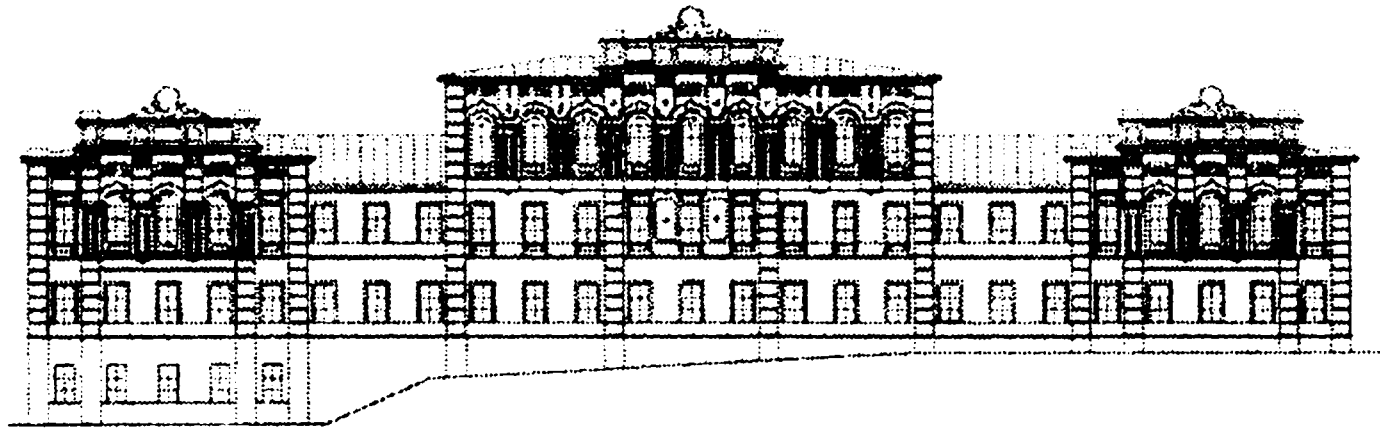
У науковому збірнику розглядаються методологічні, історичні, теоретичні, методичні та організаційні проблеми культурологічної, інформаційної, бібліотечної діяльності; сучасні тенденції розвитку культурології, педагогіки, інформатики та наук документно-комунікаційного циклу.

Для науковців, викладачів, аспірантів, докторантів, працівників сфер культурологічної, інформаційної та документно-комунікаційної діяльності.

ББК 71.я54+63.3(4УКР)я54+73.я54+78.я54+74.0я54
УДК [002+008+01+02+037+93/94](06)

ISBN 966-7352-64-1

**© Харківська державна академія
культури, 2002**

1

Теорія та історія культури

УДК 378

А. І. ПРОКОПІВІЧ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Аналізуються проблеми розвитку методології педагогічного мислення. Особлива увага приділяється систематизації педагогічних знань і аналізу розвитку педагогічних законів як основи формування системного педагогічного мислення.

В умовах суспільного розвитку України кінця ХХ – початку ХХІ століття важливою проблемою педагогіки є підвищення ефективності процесів навчання й виховання, формування творчої особистості учня, студента. Необхідність інтенсифікації економіки держави вимагає відповідного й навіть випереджуючого зростання кваліфікації фахівців різних галузей. Але між темпами суспільного прогресу, з одного боку, і темпами вдосконалення системи освіти, з іншого, існує диспропорція, а саме – рівень підготовки випускників закладів освіти не повністю задовольняє суспільство. Індустріальне суспільство, яке утверджується, ґрунтується на високих інформаційних технологіях, оволодіти якими може лише людина відповідної кваліфікації й культури. Інтелектуальний розвиток особистості є стратегічним ресурсом держави і водночас могутнім фактором самореалізації людини.

Відомий російський учений, автор підручника «Соціальна культурологія» Б. С. Єрасов характеризує сучасне постіндустріальне суспільство, в якому «...духовне виробництво стає вагомою часткою у сукупному виробництві, підкоряючи його структуру, зміст і динаміку. Це виробництво все більш повертається у бік «людського фактору», який стає і метою, і головним компонентом» [1, с. 531].

Українська держава постійно дбає про розвиток системи освіти. Так, 2001/2002 навчальний рік став знаковим, тому що:

- розроблено й затверджено Національну доктрину розвитку освіти України у ХХІ столітті;
- президент України Л. Д. Кучма видав указ «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні»;
- парламент держави ухвалив Закон України «Про вищу освіту»;
- уряд України затвердив Державну програму «Вчитель».

Вказані заходи інтегруються в єдину, цілісну систему державної політики модернізації української освіти. Директор Інституту вищої освіти АПН України В. Андрущенко зауважив, що ці заходи є кроками у майбутнє держави назустріч учителеві, педагогічному працівникові, назустріч системі освіти, яка розвивається [2, с. 5]. Сама назва статті В. Андрущенко «Три кроки в майбутнє» говорить про те, що вищевказані державні документи – засобами перспективного управління системою освіти. Аналіз кожного з

документу показує, що:

- Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. визначає парадигму освіти на тривалий проміжок часу – на перспективу;
- Указом Президента України передбачається розробка й впровадження нової моделі системи освіти, пристосованої до ринкових умов, що ґрунтується на використанні сучасних інформаційних технологій, а також здійсненні інтенсифікації наукових досліджень з проблем освіти;
- Закон України «Про вищу освіту» є завершальною ланкою нормативно-правової бази системи освіти;
- Державна програма «Вчитель» пронизана духом демократичних перетворень в освіті; вона розкриває конкретні шляхи реалізації взаємозв'язку соціального й педагогічного управління процесами навчання, виховання, розвитку, соціалізації учнів.

Для вирішення складних завдань, поставлених державою, необхідно підвищити рівень педагогічної науки та її галузей, подолати емпіричний характер педагогічного знання, відсутність достатньо повної педагогічної теорії, переважання застарілих форм роботи вчителів шкіл і викладачів вищих навчальних закладів, досить повільну розробку й впровадження прогресивних форм і методів роботи, відповідних технологій і методик. З приводу цього відомий учений Д. Б. Ельконін писав, що необхідно вважати парадоксальним той факт, що в період, коли в усіх галузях виробництва технологія є революційною силою, тут, у сфері освіти, вона виявляється найбільш консервативним елементом [3, с. 3].

Недоліки у функціонуванні системи освіти, протиріччя, притаманні їй, не можуть бути послаблені або навіть усунені в межах традиційної концепції, що склалася упродовж останніх десятиліть ХХ ст. Очевидною є потреба у розробці й впровадженні оновленої педагогічної теорії, що ґрунтується на поняттях педагогічної системи, педагогічного управління, педагогічної технології тощо. Відповідно цьому педагогіка має поступово перетворитись з емпіричної науки в науку теоретичну, що ґрунтується на сучасній методологічній основі. Зусилля педагогів, психологів, соціологів, кібернетиків слід спрямувати на розробку теоретичних і методологічних засад педагогічної науки.

Зараз кількість робіт, присвячених методологічним питанням педагогіки, є значною. Умовно можна розділити їх на чотири групи, в яких:

- представлено точку зору авторів з приводу формулювання понять педагогічної науки (В. С. Леднев, О. Я. Найн та ін.);
- розкрито характеристики педагогічної методології (Е. Л. Воробйова, М. К. Чапаєв та ін.);
- показано способи формування методологічної культури учителя (В. О. Сластенін, В. Е. Тамарін та ін.);

- розкрито методологічні засади педагогічного дослідження (В. І. Заїничинський, В. В. Краєвський та ін.).

Основні поняття й категорії педагогіки склались в єдину систему і є чітко визначеними. Разом із тим, на думку В. С. Леднева, нема жодної педагогічної проблеми, в якій були б відсутні понятійно-термінологічні неузгодженості, що утруднюють розвиток педагогіки, а також викладання педагогічних дисциплін [4, с. 28]. Автор пояснює дане явище інтенсивним розвитком педагогіки упродовж останніх десятиліть ХХ століття. З цим положенням слід погодитись, але можливо уточнити, що розвитку педагогіки багато в чому сприяла інтеграція науки з психологією, філософією, соціологією, кібернетикою тощо. Так, застосування системного підходу дозволило обґрунтувати поняття «педагогічна система», «педагогічна методологія», «педагогічна технологія» тощо. Серйозним впливом кібернетики пояснюється те, що педагогічна система розглядається як система управління діяльністю учнів. Із техніки у педагогіку перейшло поняття технології, що не є до кінця визначеним і вимагає уточнення. Цей перелік можна продовжувати.

О. Я. Найн справедливо вважає, що проблема систематизації наукової термінології педагогіки вже вирішувалась раніше, але на сучасному етапі розвитку науки слід критично поставитись до здобутків минулого [5]. Сутність систематизації понять полягає у тому, що вона відображає тенденції інтеграції педагогічних знань. При цьому реалізується ефективніший спосіб здобуття знань і досвіду діяльності та, кінець кінцем, має місце підвищення ефективності педагогічного процесу. Систематизація понять і категорій сприяє формуванню важливої якості мислення учня – системної.

Система педагогічних понять створюється для рішення важливих педагогічних проблем, відповідаючи загальній технології засвоєння знань: від опису фактів, через пояснення сутності, причин, наслідків до здійснення прогнозу у навчанні та вихованні.

Окремим випадком систематизації є класифікація, яку можна розглядати як крок уперед до здійснення систематизації. На нашу думку, класифікація відображає статику системи, в той час як систематизація – динаміку. Систематизація дозволяє проникнути в сутність, визначити функції, передбачити наслідки функціонування системи, описаної відповідною сукупністю понять.

Об'єктом систематизації можуть бути групи, що складаються з:

- двох понять – бінарний блок (абстрактний – конкретний; детермінований – стохастичний; неперервний – дискретний; інтегрований – диференційований; простий – складний; абсолютний – відносний; внутрішній – зовнішній тощо);
- трьох понять (закономірність – закон – тенденція; якість – сутність).

– функція; пряме управління – співуправління – самоуправління; стратегічний – перспективний – оперативний тощо);

- чотирьох понять (період – фаза – стадія – етап);

- п'яти понять (цілі – педагогічні принципи – зміст навчання і виховання – методи – організаційні форми спільної діяльності);

- семи понять (учитель – цілі – педагогічні принципи – зміст – методи – форми – учні) тощо.

Аналіз показує, що науковій педагогічній термінології притаманний певний порядок. Система понять і категорій складається із блоків, що включають два, три і більше понять. Існують бінарні поняття; вони за своєю суттю протилежні. Наприклад, поняття інтеграції і диференціації складають взаємопов'язану бінарну групу. Диференціація означає розділення, розчленування, а інтеграція – об'єднання в єдине ціле. У бінарності проявляється дія принципу єдності протилежностей. Зв'язок між поняттями може відображати внутрішню або зовнішню сторони розглядаемого об'єкта (процесу, явища). Сутність процесу навчання полягає у взаємопов'язаній діяльності учителя й учня (інтеграція). Це – внутрішня сторона. Зовнішня сторона проявляє себе в тому, що учень набуває знань, умінь, навичок. Тут проявляє себе перша ознака створення групи понять – взаємозв'язок внутрішньої й зовнішньої сторін вивчаемого об'єкта, що було розглянуто на прикладі процесу навчання і понять диференціації й інтеграції.

Другою ознакою понять, що входять до складу групи, є їхня протилежність за змістом. Всі бінарні поняття, наведені вище, демонструють свою протилежність.

Зустрічаються групи понять, що мають ознаку каузальності. Прикладом є поняття причини і наслідку.

Всі розглянуті поняття, які входять до складу групи, є однопорядковими, тобто в ієрархічній структурі понять вони розглядаються на одному рівні ієрархії.

Розглянемо групу понять, до складу якої входять поняття «якість», «сутність», «функція». Всі вони описують той чи інший бік складного об'єкта. Ототожнення понять «сутність» і «якість» є неправильним, тому що сутність проявляє себе не тільки якісно, але й кількісно. Між поняттями «сутність» і «функція» є різниця, яка полягає у тому, що сутність описує статичку об'єкта, а функція – динаміку. Функція проявляє себе у процесах взаємодії між окремими об'єктами, кожний із яких характеризується своєю сутністю. О. Я. Найн пише, що «функція є однією з форм прояву сутності або прояву однієї сторони сутності» [5, с. 31]. Отже, поняття сутності має більший об'єм, ніж поняття якості й функції. Вказані поняття є однопорядковими, протилежними, причому сутність відображає внутрішній бік розглядаемого об'єкта, а «якість» і «функція» – зовнішній. Наприклад, сут-

ність педагогічного процесу полягає у тому, що він виникає у взаємодії діяльності учителя й учнів. Можливими якостями педагогічного процесу є оптимальність і адаптивність, а функцією – бути інструментом здійснення навчання, виховання, розвитку, соціалізації, адаптації індивіда.

Розглянемо блок понять: «закономірність», «закон», «тенденція». Ці поняття широко використовуються в педагогічній науці. Між поняттями «закон» і «закономірність» існує тісний зв'язок, але його тлумачення різне. О. Я. Найн вважає, що закономірність не є законом, а лише вказує, що явище виникло не випадково [5, с. 34]. В. І. Андреев, заперечуючи і посилаючись на висловлення В. І. Леніна, пише, що закономірність проявляє себе через сукупність законів [6]. Ми поділяємо дану точку зору і спробуємо її довести на прикладі педагогічної системи.

Поняття педагогічної системи є результатом систематизації понять. Група понять: «мета», «педагогічний принцип», «зміст навчання і виховання», «метод», «організаційна форма спільної діяльності» – описує педагогічну систему дещо по-різному. Ці поняття є взаємопов'язаними і однопорядковими. Сутність кожного поняття різна, але функція однакова – бути засобом управління навчальною діяльністю учнів. У педагогічній системі виявляється важлива закономірність, а саме – процеси навчання, виховання, розвитку можуть бути ефективними, якщо орган управління (учитель, технічний пристрій, що його замінює) виконує всі види управлінської діяльності. Вказана закономірність проявляє себе через низку законів: необхідної різноманітності, екстремальності, зворотного зв'язку. Законом називається внутрішній, сутнісний, сталий зв'язок явищ, що постійно повторюється. Наприклад, закон необхідної різноманітності У. Р. Ешбі наголошує на тому, що ефективність управління об'єктом буде забезпечена, якщо кількість різноманітності органу управління є не меншою, ніж кількість різноманітності об'єкта управління.

Поняття тенденції пов'язано зі змінами, розвитком явища, що розглядається. Тенденція може описувати підсилення або послаблення процесу, явища. Прикладом тенденції в сучасній педагогічній науці є інтеграція компонентів педагогічної системи, що проявляється в інтеграції цілей (інтегративна мета – всебічний розвиток особистості, гармонізація відносин людини і суспільства тощо), принципів (взаємопов'язана система принципів), змісту (чотирьохкомпонентна модель змісту освіти І. Я. Лернера), методів (проблемні, евристичні тощо), організаційних форм спільної діяльності. Вказана тенденція забезпечується дією законів необхідної різноманітності, екстремальності та ін. Тенденція включає критерії й обмеження. У педагогічній системі такими критеріями є якість знань учнів (інтегральний критерій, що включає повноту, глибину, системність, систематичність, усвідомленість та інші показники якості знань і вмінь учнів). Обме-

ження бувають часові, матеріальні і духовні. Вони стосуються як педагогів, так і учнів (студентів) і проявляються в їхній спільній діяльності.

Проблема розвитку педагогічних законів є актуальною для сучасної науки [7]. Хоч факт розвитку законів визнає більшість учених, відсутня єдина точка зору, що саме розвивається: сутність, зміст або форма дії? Для вирішення цього питання слід звернутися до визначення поняття «педагогічний закон». В. С. Безрукова дає таке визначення: «Закони педагогіки – найбільш загальні, сутнісні, сталі зв'язки між компонентами в педагогічних системах, процесах або ситуаціях» [8, с. 35]. Б. Т. Лихачов основним педагогічним законом вважає «закон обов'язкового присвоєння підростаючими поколіннями соціального досвіду старших поколінь як необхідна умова входження в суспільне життя, здійснення наступності між поколіннями, життєзабезпечення суспільства, окремого індивіда і розвитку сутнісних сил кожної особистості» [9, с. 85].

Аналіз показує, що будь-який педагогічний закон виражає той чи інший об'єктивно існуючий взаємозв'язок. У визначенні В. С. Безрукової – це взаємозв'язки між компонентами педагогічної системи, процесу, ситуації, що забезпечують їхню цілісність; у законі У. Р. Ешбі – зв'язок між кількістю різноманітності об'єкта й органу управління; в законі, що сформульовано Б. Т. Лихачовим – взаємозв'язок між поколіннями тощо. Кожен закон має специфічну сутність і зміст. Сутність закону відображено в його назві: закон екстремальності, закон зворотного зв'язку, закон еволюції. Тут поняття екстремальності, зворотного зв'язку, еволюції належать до об'єкту будь-якої фізичної природи. Зміст законів відображає «зв'язок причини і наслідку, що формують цей закон...» [10, с. 51]. Взаємозв'язок сутності та змісту обґрунтовано В. Г. Кинельовим: «Якщо сутність відображає закон безвідносно до того, де він діє, то зміст відображає той же самий закон, але вже в більш конкретній, певній ситуації» [11, с. 35]. Розглядаючи систему законів, відомий психолог Б. Ф. Ломов зауважує, що сутність кожного закону виражає «сукупність внутрішніх сторін і зв'язків, притаманних тому чи іншому закону, і визначає його місце в системі законів [12, с. 33]. Наприклад, існує система законів управління об'єктом будь-якої фізичної природи, але сутність законів пов'язана з різними сторонами складної системи управління: оптимізацією процесу функціонування, наявністю зворотного зв'язку, кількістю різноманітності тощо. Якщо сутність відображено у назві закону, то його зміст – у формулюванні.

Названі вище закони (екстремальності, зворотного зв'язку тощо) відносяться лише до однієї із сторін педагогічної системи як складного об'єкта, а саме – управління. Існують закони, що стосуються глибинної сутності всіх педагогічних законів. Це – зумовленість змісту, форм, методів виховання і навчання необхідністю розвитку продуктивних сил суспільст-

ва й характером виробничих відносин (Б. С. Гершунський, В. В. Краснєвський, Б. Т. Лихачов та ін.).

Форма реалізації педагогічного закону адекватна реальному педагогічному процесу (В. С. Безрукова, О. Я. Найн та ін.). Б. Ф. Ломов стверджував, що форма законів – це безпосередній зв'язок між педагогічними явищами [12, с. 44]. На нашу думку, реалізація безпосереднього зв'язку між педагогічними явищами може відбуватися у формі закону. Розглянемо як приклад дію закону зворотного зв'язку. Для цього порівняємо два педагогічних процеси: перший характеризується наявністю оперативного зворотного зв'язку (попередній, тематичний, модульний, підсумковий контроль), а інший – його відсутністю (існує лише підсумковий контроль). Закон зворотного зв'язку виступає у формі порівняння ефективності вищевказаних педагогічних процесів. Ефективність першого педагогічного процесу є набагато вищою, ніж другого (рівень знань і умінь учнів; розвиток їхніх пізнавальних сил – мислення, мовлення, уяви, пам'яті; розвиток якостей особистості – самостійності, активності, ініціативності тощо). Отже, сутність цього закону полягає в наявності зворотного зв'язку в системі управління. Зміст закону проявляється у взаємозв'язку між наявністю оперативного зворотного зв'язку й ефективністю функціонування системи. В. Г. Онушкін та Ю. М. Кулюткін пишуть, що «зрозуміти сутність в її розгорнутій структурі можливо лише, якщо виділено глибинну основу» [13, с. 43]. Аналіз висловлення В. Г. Онушкіна та Ю. М. Кулюткіна доводить, що сутність проявляє себе на різних структурних рівнях педагогічного явища. Якщо розглянути горизонтальний рівень розгортання педагогічного процесу (за етапами: усвідомлення необхідності засвоєння матеріалу, можливості, технології, формулювання проблеми, засвоєння інформаційних блоків першого, другого, третього рівнів, контроль, корекція), то можливо помітити, що форма прояву закону зворотного зв'язку на різних етапах буде суттєво відрізнятися.

Розвиток сутності закону можливий до певних обмежень (міра закону). Розвиток закону зворотного зв'язку можливий за рахунок підвищення оперативності цього зв'язку. Розвиток завжди має місце в процесі руху, функціонування. Його результатом є поява нових якостей об'єкта. В процесі навчання розвиток закону зворотного зв'язку веде до зміни особистісних якостей індивіда: відношення до навчання, волі, мотивації до систематичних занять тощо.

Джерелом розвитку закону є протиріччя між сутністю і змістом; між формою, сутністю і змістом. Ці протиріччя називають внутрішніми. Існують зовнішні протиріччя, обумовлені взаємодією законів між собою, а також із законами природи, суспільними законами. Протиріччя виникають як результат дії сукупності факторів: об'єктивного, суб'єктивного, особи-

стісного, людського тощо. Розглянемо протиріччя між змістом і формою в законі зворотного зв'язку при дії вищевказаних факторів.

1. Об'єктивний фактор відображає об'єкти, що існують в навколишньому світі незалежно від волі людини. Протиріччя між об'єктивним і суб'єктивним факторами в законі зворотного зв'язку полягають у тому, що результатом застосування оперативного зворотного зв'язку є велика кількість інформації, яку необхідно сприйняти, проаналізувати, перевірити. У цьому полягає сутність утруднення для суб'єкта, що управляє цим процесом.

2. Особистісний фактор відображає характеристики особистостей, що приймають участь у процесі контролю. Протиріччя особистісного фактору виявляються у тому, що не всі учні однаково підготовлені до здійснення процесу контролю; у деяких з них він викликає утруднення. Не всі учні сприймають форми контролю, запропоновані учителем тощо.

3. Людський фактор відображає роль і значення людини (учня, студента) у педагогічному процесі. Якщо учитель використовує авторитарний стиль спілкування, це, як правило, викликає несприйняття його учнями.

Аналіз діючих протиріч, способів їхнього подолання приводить до проектування такого педагогічного процесу, який характеризується оптимальністю й адаптивністю. З іншого боку, має місце розвиток педагогічного закону зворотного зв'язку, застосування якого веде до підвищення ефективності педагогічного процесу.

Проблема вдосконалення понять, їхня систематизація є важливою для розвитку педагогічної науки. Аналіз підручників з педагогіки показує, що в них часто не представлені педагогічні закони, а визначення педагогічних понять не є однозначними. Дослідження російських учених (О. Я. Найн, Л. М. Кустов, В. В. Серіков [14, 15] показали, що:

- не завжди достатньо явно визначені фундаментальні педагогічні поняття, зокрема закони;
- має місце ототожнення визначень і суджень;
- студенти, користуючись підручниками педагогіки, зіткаються з різними визначеннями одних і тих же понять.

Розвиток педагогічних законів, систематизація понять в умовах гуманізації освіти представляють собою важливий аспект нової, системної концепції освіти, що є методологічною засадою формування системного педагогічного мислення. Розгляд цих проблем дає змогу зробити такі висновки.

1. У системі освіти існує соціальне й педагогічне управління. Соціальне управління реалізується на кількох рівнях: державному, галузевому, керівництва навчальним закладом тощо. Прикладами соціального управління системою освіти на державному й галузевому рівнях виступають Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Закон про вищу освіту, Державна програма «Учитель» та ін., покликані відрегулювати відносини в

системі освіти, підвищити її ефективність.

2. Актуальною проблемою педагогіки є створення умов для здійснення взаємозв'язку соціального й педагогічного управління. Методологічною основою реалізації взаємозв'язку виступає перехід до нової, системної концепції педагогічного процесу, побудованій на сукупності підходів (системному, кібернетичному, особистісно-діяльнісному тощо). Це дасть змогу подолати емпіричний характер розвитку педагогічного знання, переважання неефективних форм роботи учителів і викладачів вищої школи, впровадити сучасні форми та методи роботи, відповідні ним технології й методики.

3. Інтеграція педагогічної науки з психологією, соціологією, філософією, кібернетикою тощо вимагає відповідного перегляду педагогічних понять і категорій, визначення нових понять: педагогічна система, педагогічний процес, педагогічна технологія тощо з точки зору науки про управління складними об'єктами, а також системного підходу.

4. Необхідність вирішення складних педагогічних проблем (підвищення ефективності педагогічного процесу, його оптимізація, адаптація до мого суспільства тощо) вимагає перегляду питання систематизації понять і категорій педагогіки, здійснення класифікацій блоків понять (бінарних, трьох, чотирьох, п'яти та більше складових).

5. Поняття «педагогічна система» виникло як результат систематизації понять: цілі, принципи, зміст, методи, форми, суб'єкти (учні, вчителі). Слід здійснити аналіз цієї сукупності, розкрити однопорядковість понять, їхню складну ієрархічну природу, взаємозв'язок.

6. Проблему розвитку педагогічних законів можливо вирішити за допомогою факторного аналізу, розглядаючи дію сукупності факторів: об'єктивного, суб'єктивного, особистісного, людського, інтеграції, диференціації та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ерасов Б.С. Социальная культурология: Учебник для студентов высших учебных заведений. – 3-е изд., доп. и перераб. – М.: Аспект-Пресс, 2000. – 591 с.
2. Андрущенко В. Три кроки в майбутнє // Освіта України. – 2002. – № 40. – 17 тижнів.
3. Ковалёв А. П. Педагогические системы: оценка текущего состояния и улучшение: Учеб. пособие. – Харьков: ХГУ, 1990. – 156 с.
4. Леднев В. С. Понятийно-терминологические проблемы педагогики // Понятийный аппарат педагогики и образования: Сб. науч. тр. / Отв. ред. Е. В. Ткаченко. – Вып. 2. – Екатеринбург, 1996. – С. 28–35.
5. Найн А. Я. Вопросы систематизации категорий педагогики // Понятийный аппарат педагогики и образования: Сб. науч. тр. / Отв. ред. Е. В. Ткаченко. – Вып. 1. – Екатеринбург, 1995. – С. 23–26.
6. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества. – Казань: Казан. гос. ун-т, 1988. – 297 с.

7. Найн А. Я. Развитие педагогических законов // Понятийный аппарат педагогики и образования: Сб. науч. тр. / Отв. ред. Е. В. Ткаченко. – Вып. 2. – Екатеринбург, 1996. – С. 59–68.
8. Безрукова В. С. Словарь нового педагогического мышления. – Екатеринбург, 1992. – 131 с.
9. Лихачев Б. Т. Педагогика: Курс лекций. – М.: Прометей, 1992. – 411 с.
10. Макунин М. Г. Законы и закономерности общественного развития // Новый путь развития России. – М.: Пламя, 1991.
11. Кинелёв В. Г. Государственная политика развития высшего образования // Высшее образование в России. – 1993. – № 1.
12. Ламов Б. Ф. О системном подходе в психологии // Вопр. психологии. – 1975. – № 2.
13. Онушкин В. Г., Кулюткин Ю. Н. Образование взрослых как предмет исследования // Сов. педагогика. – 1981. – № 6.
14. Найн А. Я., Кустов Л. М. Гуманизация непрерывного профессионального образования: вариант концепции, модели. – Челябинск, 1995. – 201 с.
15. Серигов В. В. Личностный подход в образовании: концепция и технология. – Волгоград: Перемена, 1995. – 197 с.

Надійшла до редколегії 29.04.2002 р.

УДК 37.013.42 (09):130.2

А. О. МАЛЬКО

ДОШКІЛЬНЕ СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджується специфіка соціального виховання як сімейних, так і «державних» дошкільнят. Аналізується загальнопедагогічне та соціокультурне значення Базового компонента дошкільньої освіти в Україні.

Прямуювання України від тоталітарного, командно-адміністративного до демократичного, правового, гуманного суспільства, декларованого Конституцією нашої країни, потребує докорінної трансформації культури, перш за все духовної її складової, переходу від домінування соціоцентричних до ствердження антропоцентричних цінностей, створення умов для розвитку і реалізації духовного потенціалу кожного громадянина, особливо дітей.

Серед чинників, що сприяють реформуванню духовних підвалин культури, одне з перших місць належить соціальній педагогіці, яка покликана регулювати соціальну життєдіяльність країни через інтеграцію й активізацію виховних можливостей суспільства, відновлення функціонування соціально-педагогічної системи нашої країни, здійснення соціального виховання, насиченого нині ідеалами людяності, творчості, свободи, толерантності, соціальної активності і відповідальності.

Фундаментального значення в системі соціального виховання кожної країни набуває дошкільне. Оскільки в цьому віці на рівні підсвідомості

ЗМІСТ**1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ****ШЕЙКО В. М.**

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ УНІВЕРСАЛЬНОГО
ТА РЕГІОНАЛЬНОГО В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ США) 4

ТОРТІКА О. О.

ПРОБЛЕМА ПОСІДАННЯ КОЧІВНИКІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ
ЇЇ ВИРІШЕННЯ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ
ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ 11

МАЛИШЕВ О. В.

РОЛЬ МІНІСТЕРСТВ, ВІДОМСТВ І ЗЕМСТВ У СПРАВІ
ДОСЛІДЖЕННЯ Й РОЗВИТКУ КУСТАРНИХ ПРОМИСЛІВ
У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. 21

МАЛИНОВСЬКА Н. М.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ А.П.КОВАЛІВСЬКОГО ТА ПРОБЛЕМИ
ІСТОРІЇ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ 26

ПОТРАШКОВ С. В.

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ БОЛГАРІЇ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В
ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ 34

СКЛЯРОВ О. Д.

СОНАТИ РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ.
ВИКОНАВСЬКО-СТИЛЬОВІ ПРОБЛЕМИ 39

2. БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО. ІНФОРМАТИКА**ІЛЬГАНАСВА В. О.**

ОБ'ЄКТНО-ПРЕДМЕТНІ ОРІЄНТИРИ ПЕРЕДПРОЕКТНОГО АНАЛІЗУ
ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІС 48

ДАВИДОВА І. О.

УПРАВЛІННЯ ЕЛЕКТРОННИМИ ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ:
ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ 55

КУШНАРЕНКО О. М.**ПОРТАЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ СИСТЕМООРГАНІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ..... 61****КОЛЕСНИК І. Г.****ЗАСТОСУВАННЯ WEB-ТЕХНОЛОГІЙ
ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ ..... 65****АНДРЮЩЕНКО О. А.****УКРАЇНСЬКИЙ СПОРТИВНИЙ СЕГМЕНТ
У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ..... 72****ПАСМОР Н. П.****РОЛЬ І ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОГО ВЕБ-САЙТА В
ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ ..... 80****ДЕРЛЕМЕНКО В. В.****ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СИСТЕМИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ
ЗНАНЬ ТА ІНФОРМАЦІЇ У ДРУКОВАНИХ ВИДАННЯХ ..... 84****УКРАЇНЕЦЬ С. І.****ПОШУКИ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ
БІБЛІОТЕЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ..... 92****САВЕЛЬЄВА Т. С.****СІМ'Я ТА БІБЛІОТЕКА ЯК ОСНОВНІ СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДИТИНИ ..... 101****ГОЛОВКО А. Г.****ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КУРСУ
«КНИГОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ КНИГИ» ТА ОБ'ЄКТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ
ЙОГО КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ ..... 107****БОНДАРЕНКО І. О.****ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКУМЕНТНИХ ФОНДІВ:
ОГЛЯД ІНОЗЕМНИХ ДЖЕРЕЛ ..... 115****СОЛЯНИК А. А.****ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ
ДОКУМЕНТОПОСТАЧАННЯ БІБЛІОТЕК
УКРАЇНИ В XV–XVII СТ. 123**

ЩЕРБІНІНА О. П.**БІБЛІОГРАФІЧНА УКРАЇНІКА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ****«КИЇВСЬКА СТАРОВИНА» (1882-1907) ..... 131****НІГУЄН В'ЄТ ТХАНГ****УКРАЇНСЬКА СТАТИСТИКА ДРУКУ: ОСНОВНІ ЕТАПИ****СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ..... 146****ЗАВАЛЬНА Н. Ю.****СТАН БІБЛОТЕЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ІНВАЛІДІВ****В УКРАЇНІ 155**

3. ПЕДАГОГІКА

КУШНАРЕНКО Н. М.**ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ:****СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ..... 163****ПРОКОПЕНКО А. І.****МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМНОГО****ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ..... 168****МАЛЬКО А. О.****ДОШКІЛЬНЕ СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ:****КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ..... 177****КАРПЕНКО О. О.****ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ПІДРУЧНИК****У ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ..... 185****ЧАСТНИК О. С.****ВИКОРИСТАННЯ ПРИХОВАНИХ РЕЗЕРВІВ ОСОБИСТОСТІ****НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ..... 194****НАШІ АВТОРИ ..... 200****ЗМІСТ 202**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ
КУЛЬТУРИ**

ВИПУСК 10

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Редактори:

Л. Ф. Торбовська, Т. Г. Царенко

Художній редактор

І. Р. Акмен

Комп'ютерний набір:

Г. В. Шамрай, О. В. Лебедєва

Комп'ютерна верстка:

І. Г. Колесник, О. П. Щербініна

Підписано до друку 27.06.2002. Формат 60х84 1/16.

Гарнітура "Times". Папір для мн. ап. Друк ризограф.

Ум. друк арк. 12,01. Обл.-вид. арк. 14,8. Тираж 500 прим. Зам. № 228.

ХДАК, 61003, Харків- 3, Бурсацький спуск, 4

Надруковано в лаб. множ. техніки ХДАК